

УДК 811.162.3'373-042.2: 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-2-35>

Наталія ПЕТРИЦА,

orcid.org/0000-0003-1205-931X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри словацької філології

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) natalia.petrice@uzhnu.edu.ua

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ У ЛЕКСИЦІ ЧЕСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена порівняльному аналізу динамічних процесів у лексиці сучасної української та чеської мов у контексті глобалізаційних, соціально-політичних і технологічних трансформацій початку XXI століття. Характерними тенденціями розвитку словникового складу сучасної чеської та української мов є процеси демократизації, інтелектуалізації, інтернаціоналізації. Основну увагу зосереджено на механізмах оновлення словникового складу, зокрема на процесах іноземних запозичень, неологізації, семантичних зсувів, архаїзації та універбації. Проведене дослідження засвідчує високий ступінь паралельності основних напрямів лексичної еволюції в обох мовах за збереження їхньої структурної та функціонально-стилістичної специфіки. Дослідження засвідчує, що в чеській мові іноземні елементи швидше інтегруються в нормативну систему, тоді як в українській спостерігається вища конкуренція варіантів і стилістична стратифікація нових запозичень. Особлива увага надається неологізації та семантичним зсувам. Виявлено, що неологізми в обох мовах зосереджені переважно у сферах цифрових технологій, медіакомунікації, економіки та суспільно-політичного життя. Водночас українська мова після 2022 року демонструє значно вищу інтенсивність семантичних переосмислень, зумовлених війною, що надає новим лексемам виразного емоційно-оцінного та ідентифікаційного сенсу. У чеській мові аналогічні процеси відбуваються повільніше й мають більш абстрактний, медійно-гуманітарний характер, часто пов'язаний із темами солідарності, інтеграції та міжнародної відповідальності. Доведено, що українська мова в умовах пандемії та повномасштабної війни демонструє прискорені процеси неологізації й семантичного переосмислення, часто з виразним емоційно-оцінним компонентом, тоді як у чеській мові інновації мають переважно поступовий та інституціалізований характер. Зроблено висновок, що динаміка сучасної лексики є чутливим індикатором суспільних змін і водночас важливим чинником збереження національної мовної ідентичності в умовах глобалізації.

Ключові слова: лексичні зміни, лексичні неологізми, семантичні зсуви, запозичення, лексична інтернаціоналізація, універбація, архаїзація.

Natalia PETRITSA,

orcid.org/0000-0003-1205-931X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Slovak Philology

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) natalia.petrice@uzhnu.edu

DYNAMIC PROCESSES IN THE VOCABULARY OF THE CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES: A COMPARATIVE ASPECT

The article is devoted to a comparative analysis of dynamic processes in the vocabulary of modern Ukrainian and Czech languages in the context of globalization, socio-political and technological transformations of the early 21st century. The characteristic trends in the development of the vocabulary of modern Czech and Ukrainian languages are the processes of democratization, intellectualization, internationalization. The main attention is focused on the mechanisms of vocabulary renewal, in particular, on the processes of foreign-language borrowings, neologization, semantic shifts, archaization and univerbation. The conducted research demonstrates a high degree of parallelism of the main directions of lexical evolution in both languages while preserving their structural and functional-stylistic specificity. The research demonstrates that in Czech foreign-language elements are more quickly integrated into the normative system, while in Ukrainian there is a higher competition of variants and stylistic stratification of new borrowings. Particular attention in the work is paid to neologization and semantic shifts. It was found that neologisms in both languages are concentrated mainly in the areas of digital technologies, media communication, economics and socio-political life. At the same time, the Ukrainian language after 2022 demonstrates a significantly higher intensity of semantic rethinking caused by the war, which gives new and re-actualized lexemes a distinct emotional-evaluative and identification component. In the

Czech language, similar processes occur more slowly and have a more abstract, media-humanitarian character, often associated with the themes of solidarity, integration and international responsibility. It is proven that the Ukrainian language in the conditions of a pandemic and full-scale war demonstrates accelerated processes of neologization and semantic rethinking, often with a distinct emotional-evaluative component, while in the Czech language innovations are mainly gradual and institutionalized in nature. It is concluded that the dynamics of modern vocabulary is a sensitive indicator of social changes and at the same time an important factor in preserving national linguistic identity in the context of globalization.

Key words: lexical changes, lexical neologisms, semantic shifts, borrowings, lexical internationalization, univerbation, archaization.

Постановка проблеми. Дослідження сучасної української та чеської лексики є важливим у контексті глобалізаційних процесів, розвитку інформаційних технологій та соціально-політичних змін. Аналіз механізмів запозичення, неологізації, семантичних зсувів, архаїзації та універбації дозволяє виявити, як мови адаптуються до нових реалій та змін у комунікації.

Сучасні чеська та українська мови зазнали істотних змін протягом останніх двадцяти п'яти років, насамперед у сфері словникового складу. Розвиток науки і техніки, а також активізація інших галузей суспільної діяльності й поява нових реалій зумовили потребу в їх мовному найменуванні. У зв'язку з цим значна кількість лексичних одиниць запозичується з інших мов, передусім з англійської, що свідчить про посилення процесів інтернаціоналізації. Водночас зміни в граматичній структурі, синтаксисі, морфології та фонетиці відбуваються значно повільніше, що підтверджує відносно стабільність цих мовних підсистем.

Чеська літературна мова дедалі більше перебуває під впливом загальночеської розмовної мови, з якої в літературній ужиток проникає значна кількість раніше нестандартних форм і зворотів. Розмовні мовні засоби поступово втрачають стилістичну маркованість, набуваючи нейтрального статусу, а згодом можуть закріплюватися і в письмовому, книжному мовленні. Слова, що раніше вважалися нестандартними, зокрема *holka* або *taku*, на сучасному етапі функціонують як нормативні одиниці літературної мови.

Аналіз досліджень. Дослідженню особливостей розвитку сучасної української лексики присвячено чимало статей, серед них студії Н. Клименко (2007), М. Навальної (2009), Н. Стратулат (2014), Г. Горбань (2023) О. Стишова (2024), К. Яриновської (2024) та ін. У чеській лінгвістиці чимало праць присвячено вивченню питання запозичення та адаптації іншомовної лексики, передусім англіцизмів, зокрема це праці І. Боздехової (1997, 2009, 2017), Мартінцової (2003, 2005, 2013). Варто згадати і студії, присвячені загальним тенденціям розвитку чеської лексики, передусім праці Свободової Д (2007), Л. Яновця (2007) та

колективну монографію «*Dynamika českého lexika a lexikologie*» науковців Університету ім. Палацького в Оломоуці (2013).

Незважаючи на значну кількість досліджень сучасної лексики як української, так і чеської мов, існує потреба в систематичному описі її динаміки, особливо з урахуванням порівняльного аспекту. Лексика обох мов постійно оновлюється, реагуючи на соціальні, культурні та технологічні зміни в суспільстві. Сучасна лексика активно збагачується неологізмами, запозиченнями, кальками та новими фразеологізмами, що робить її предметом постійного наукового інтересу. Порівняльний аналіз дозволяє виявити подібності та відмінності у процесах розвитку лексичних систем, що сприяє глибшому розумінню закономірностей мовної еволюції та взаємодії мов у сучасному контексті.

Мета статті – проаналізувати динамічні процеси в лексиці сучасної української та чеської мов, визначити тенденції її оновлення та розвитку, а також окреслити подібності й відмінності цих процесів у порівняльному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Характерними тенденціями розвитку словникового складу сучасної чеської мови дослідники вважають демократизацію, інтелектуалізацію, інтернаціоналізацію (Janovec, 2007: 58). Усі зазначені процеси перебувають у тісному взаємозв'язку та відображають адаптацію національних мов до змін у соціокультурному, науковому та комунікативному просторі.

1. Демократизація мови. Тенденція демократизації мовного розвитку полягає у зростанні впливу засобів чеської розмовної мови на літературну норму. Особливо виразно цей процес простежується протягом ХХ століття та на сучасному етапі. Активно формується розмовна форма літературної мови, розширюється шар розмовних елементів у письмовому мовленні, унаслідок чого літературна мова частково наближається до загальноновживаної. Разом із тим пропозиції надати регіонально та соціально найпоширенішому інтердіалекту (*obecní čeština*), тобто загальночеській мові, статус другої літературної мови поряд із кодифікованою літературною чеською викликали значний резонанс і численні критичні зауваження

як з боку лінгвістів, так і з боку широкого загалу (Janovec, 2007: 59). Попри це, відбувається поступове регіональне та соціальне розширення сфери функціонування літературної мови, зростає кількість її носіїв, переважно активних користувачів.

Демократизація мови виявляється також у зближенні кодифікованої норми з реальним мовним ужитком (*přibližování kodifikace jazykovému úzu*), у зростанні ступеня розмовності, у продуктивності процесів універбації, за допомогою яких складні словосполучення замінюються однослівними назвами (*akciovka, kabelovka, mikrovlnka*), у поширенні сленгових одиниць (*lužkoden, pařba, snoubič*), а також у виникненні оказіональних утворень (*jablkoholismus, olivofil*) (Janovec, 2007: 62).

2. Інтелектуалізація мови. Інтелектуалізація мови відображає її функціонування в умовах розвитку науки, техніки, природничих і соціальних дисциплін, а також мистецтва. Ця тенденція спрямована на забезпечення потреб логічного мислення та професійної комунікації і виявляється у поступовій адаптації мовної системи до зовнішніх вимог її користувачів. Йдеться про можливість використання мови для формування точних, абстрактних і концептуально складних висловлювань, здатних передавати складні логічні зв'язки, аргументацію та багаторівневі міркування. Показовими у цьому плані є процеси розширення іменних конструкцій та прийменникових сполук (*v důsledku, z hlediska / як наслідок, з точки зору*).

Результати інтелектуалізації найвиразніше простежуються у словниковому складі, зокрема в термінології, що передбачає активне творення нових термінів. У чеській мові спостерігається зростання кількості професійної лексики, що свідчить про процеси термінологізації, водночас значна частина термінів виходить за межі вузькопрофесійного вжитку й переходить у загальномовну сферу, що відповідає явищу детермінологізації. Процес детермінологізації торкнувся виразів, які, з одного боку, сприймаємо як складову мовлення певної професійної, напівпрофесійної чи за інтересами сфери, а з іншого боку, вони є також частиною нефахового ужитку, в публіцистиці та медіа, наприклад *server, myš, bungee jumping, duatlon, adresa* «дані, що ідентифікують місцезнаходження веб-сайту в Інтернеті», *akvaerobik/aquaerobic*, *last minute* «тур, проданий незадовго до його початку» або як прикметник «такий, що належить до типу *last minute*» (Janovec, 2007: 59).

За спостереженнями чеського дослідника Л. Яновця, іншою ознакою інтелектуалізації мови є зростання кількості абстрактних іменників, а також певні прояви неосемантизації, передусім

додавання абстрактного значення до конкретних назв. Чеська мова після дев'яностих років зафіксувала значне зростання кількості абстрактів, пов'язаних, з одного боку, з новими реаліями (переважно запозичення або лексеми, утворені на основі запозичень): *image, joint venture* «кооперація або компанія, заснована на капіталовій та технологічній участі учасників», *promotion* «просування (продукту)», *artikulace, dealerství*; а з іншого боку – з новим найменуванням сутностей, які вже існували в суспільстві, але раніше позначалися іншим способом, наприклад *hlasatelování, démonizace, kabelizace* (Janovec, 2007: 60).

Інтелектуалізовані мовні засоби активно проникають і в журналістський дискурс. У масмедійній комунікації нерідко фіксується використання спеціалізованої термінології поза межами відповідної професійної сфери, зокрема з метою підвищення авторитетності висловлювання політиків або посадових осіб.

Ця тенденція охоплює як словниковий склад, так і синтаксичну організацію висловлювання, тісно поєднуючись з інтернаціоналізаційними процесами, зростанням частки фахової мови, збільшенням кількості абстрактних лексем (*image, promotion, dealerství*), семантичними зсувами (*scéna* у значеннях «музична», «політична» тощо), запозиченнями (*fast food, last minute, leasing*) та процесами мультивербації (*podat důkaz, mít ohled*).

3. Інтернаціоналізація мови. Інтернаціоналізація мовного розвитку є наслідком активних мовних контактів, передусім у межах міжнародної співпраці між багатомовними комунікантами в різних сферах діяльності. Вона полягає у проникненні елементів інших мов у національну мовну систему, що особливо посилюється в умовах глобалізації економіки, політики, науки, медицини, спорту, реклами, а частково також освіти та права. Прояви інтернаціоналізації літературних мов найвиразніші у лексиці, де зростає кількість інтернаціоналізмів і запозичень, насамперед з англійської мови, а також у синтаксисі, що зазнає впливу іншомовних моделей побудови висловлювання. Підтримка інтернаціоналізаційних процесів у певних галузях та відсутність жорстких пуристичних настанов сприяють активному функціонуванню цієї тенденції, особливо у професійному мовленні, новітніх соціальних і професійних сленгах (зокрема у сфері інформаційних технологій та реклами), а також у повсякденній комунікації окремих соціальних груп.

Розглянемо докладніше зазначені тенденції на матеріалі сучасних української та чеської мов.

1. Запозичення іншомовної лексики (лексична інтернаціоналізація). У сучасній чеській

мові найбільш виразною тенденцією є активне запозичення лексики з англійської мови, зокрема таких одиниць, як *startup, influencer, scrollovat, fake, freestyle /frýstajl/, comp, singl.* Запозичені лексеми зазнають морфологічної адаптації відповідно до граматичної системи чеської мови, що засвідчують такі утворення, як *hejter, čatovat, lajkovat, hrát beach, trendový.* Окрім англіцизмів, у чеській мові простежується вплив інших культур, що відображається у вживанні лексем *anime, sushi, espresso, hummus* (Bozděchová, 2009: 259).

Аналогічні процеси спостерігаються й в українській мові. Англіцизми *стартап, інфлуенсер, скролити, фейк* уже зафіксовані у «Словнику новотворів української мови». Відбувається активне засвоєння назв нових реалій, зокрема *стрімінг, лайкати, челендж*, а також їх морфологічна адаптація, що реалізується у формах *хеїтер, читати (чатитися)*. Поряд із цим зберігається проникнення культурно маркованих іншомовних термінів, таких як *суші, піца, хумус*, що підтверджується матеріалами корпусу української мови.

Сфери функціонування іншомовних запозичень в чеській мові є надзвичайно широкими. Передусім вони активно використовуються в науковій галузі, зокрема в таких словосполученнях, як *regenerativní medicína, umělé látkové implantáty, superparamagnetické nanočástice, mononasyčené a polynasyčené tuku, informační systém datových schránek* (Bozděchová, 2009: 259). Значна кількість іншомовної лексики зафіксована також у масмедійній, публіцистичній та рекламній сферах: *pseudocelibrity, billboard, úspěšný come-back, non-stop, multiplex, shopping galerie s food courtem, pod headline dáme bodycopy* (Bozděchová, 2009: 259).

У сфері господарства та економіки, зокрема в назвах професій і посад, широко вживаються запозичення *sales manager, bankovní relationship manažer, software developer, webdesigner-grafik, reprezentant call centra, junior účetní/právnik.* В інформаційних технологіях поширені такі словосполучення, як *digitální televize, digitální snímky, 3D hřebenový filtr, bluetooth handsfree, full HD televizor.* У сфері способу життя, спорту та харчування активно функціонують лексеми *vizažista, all inclusive, showroom, skipas, skiareál, snowpark, truck-centrum, bageterie, whiskerie, babyboxy* (Bozděchová, 2009: 260).

2. Неологізми. У сучасному мовознавстві прийнято розрізняти лексичні та семантичні неологізми.

2.1. Лексичні неологізми. Чеська мова. У чеських мовних корпусах зафіксовано значну кількість лексичних новотворів, пов'язаних передусім із розвитком технологій, зокрема *cloud, streaming,*

biotechnologie. Суттєвий вплив на оновлення лексики справили також суспільні зміни, унаслідок яких з'явилися та набули високої частотності такі одиниці, як *lockdown, home office, klimatická krize,* що зафіксовані у статтях порталу *iDNES.cz* за 2020–2023 роки та матеріалами інших медіаресурсів після 2020 року.

Особливу увагу привертає неологізм *sluníčkář,* який упродовж останніх років активно функціонує в чеському публічному дискурсі. К. Оліва, колишній директор Інституту чеської мови АН Чеської Республіки (*Ústav pro jazyk český*), зазначає, що це слово сприймається переважно з пейоративним відтінком (Trachtová, 2015). Лексема *sluníčkář* використовується для позначення особи, яка характеризується наївністю, позитивним світосприйняттям, відкритістю до світу, мультикультурною орієнтацією та лівими політичними поглядами. За спостереженнями К. Оліви, частотність уживання цього неологізму на сучасному етапі є надзвичайно високою; водночас він наголошує, що слово *sluníčkář* витіснило раніше поширений публіцистичний вираз *pravdoláskař* (Trachtová, 2015). До групи лексичних неологізмів належить також слово *dotykač,* яким позначають мобільний телефон, керований за допомогою дотику пальцем.

Українська мова. В українській мові лексичні неологізми активно виникають у сферах інформаційних технологій та науки, що ілюструють одиниці нейромережа, діджиталізація, наноматеріали. Пандемія COVID-19 спричинила появу низки нових лексем, зокрема *дистанційка, масковане обличчя.*

Показовим прикладом є слово *спендемік,* поява якого безпосередньо пов'язана з пандемією. Лексема утворена шляхом поєднання англійського дієслова *spend* («витрачати») та компонента епідемія. За своїм значенням *спендемік* позначає людину, яка під час кризових ситуацій схильна до надмірних витрат, у тому числі на непотрібні речі. В українському мовному просторі, як і загалом у світовому контексті, це слово стало актуальним навесні 2020 року, коли кризова ситуація, спричинена пандемією, призвела до ажіотажного попиту на окремі товари, зокрема *крупки та туалетний папір.*

Починаючи з 2022 року, під впливом соціально-політичних процесів та повномасштабної війни в українській мові з'явилася значна кількість нових термінів, серед яких *безпілотник, дрони, е-підтримка, кіберзахист.* Особливо продуктивною виявилася група лексичних неологізмів, утворених за словотвірними моделями дієслівної деривації.

До першої групи належать похідні від назв видів зброї, усі з яких семантично пов'язані зі значенням «нищити ворога»: байрактарити, енлоїти, джавелініти, стінгерити, хаймарсити. Другу групу становлять неологізми, утворені від власних назв, персоналій або назв подій. Зокрема, чорнобаїти означає «наступати на одні й ті самі помилки»; кадирити – «видавати бажане за дійсне», що асоціюється з діяльністю так званого «тіктокерського війська» Кадирова; наволонтерити – «знайти або здобути щось необхідне, навіть за складних умов»; відукраїнити – «дати жорстку відповідь на невіправдані дії»; відбандерити ворогів – «убити»; макронити – «демонструвати стурбованість без реальних дій»; валяти шольца – «обіцяти, але не виконувати обіцянки»; відкобзонити – «убити», синонімічне до відмінусувати, задвохсотити; кімити – «зберігати спокій і оптимізм», утворене від прізвища голови Миколаївської обласної військової адміністрації.

2.2. Семантичні зсуви / семантичні неологізми

Семантичний зсув (semantic shift) – це історична або синхронна зміна лексичного значення вже наявного в мові слова. У межах цього процесу відбуваються внутрішньомовні зміни, об'єктом яких є семантика лексичної одиниці: слово формально залишається незмінним, однак трансформується обсяг або характер його значення.

До основних механізмів семантичних зсувів належать розширення або звуження значення, метафоризація та метонімізація, а також зміна емоційно-оцінного забарвлення. У сучасній українській мові повномасштабна війна спричинила різке прискорення процесів семантичного переосмислення, тоді як у чеській мові ці процеси мають менш інтенсивний характер, проте також простежуються, зокрема у сферах медіаполітики, соціальної інтеграції та військової термінології, що частково зумовлено підтримкою України.

Слова запозичені слова набувають нових значень: *drive* – „мотивація“, *virál* – „щось, що поширюється онлайн“, *hype* означає трендовість. В українській мові семантика слів трансформується подібно: *драйв* – „енергія, натхнення“, *вірусний* – „той, що швидко поширюється в інтернеті“. Значення слова *тренд* поширилося з моди на будь-яку сферу: *тренд у політиці*, *тренд в освіті*.

Показовим прикладом семантичного зсуву в обох мовах є лексема *амбасадор* / *ambasador*. У чеській мові традиційне значення цього слова фіксується в лексикографічних джерелах як «дипломатичний представник, посол». Так, *Slovník současné češtiny* подає таку дефініцію: *ambasador* [ambasador] – *velvyslanec* «посол»,

напр., *italský ambasador*. Аналогічне значення засвідчує й *Internetová jazyková příručka*, що покликається на *ASCS* (*Akademický slovník cizích slov*). У *Slovníku spisovného jazyka českého* зазначено: *ambasador*, -a m <f> *velvyslanec*; також зафіксоване застаріле значення 2. *legát*.

Водночас *Akademický slovník současné češtiny* та матеріали *Českého národního korpusu* фіксують уживання цієї лексеми в новому, семантично розширеному значенні – «представник або промоутер певної ідеї, бренду, проекту чи суспільної ініціативи». У цьому контексті *ambasador* тлумачиться як особа, яка публічно репрезентує та підтримує певний задум або цінність: *kdo na veřejnosti reprezentuje, zaštiťuje určitý projekt ap., zástupce, vyslanec*. Типовими є словосполучення *ambasador značky* – рекламне обличчя бренду, *ambasador projektu* – публічний комунікатор ідеї, *ambasador dobré vůle* – особа, що підтримує соціальні кампанії. Стилiстично це значення характеризується як нейтрально-публіцистичне та широко функціонує в галузях PR і комунікацій. У сучасній чеській мові слово *ambasador* у цьому значенні є повністю інституціалізованим і нормативним.

В українській мові лексема *амбасадор* функціонує в подібному семантичному полі й означає публічного популяризатора, лідера думок або поширювача ідеології, бренду чи соціальної ініціативи. Типовими є словосполучення *амбасадор бренду*, *амбасадор волонтерської ініціативи*, *амбасадор міста / регіону*. Однак після 2022 року в українській мові до цього значення додався виразний соціально-емоційний компонент: *амбасадор* позначає особу, яка репрезентує українську ідентичність, культуру та досвід війни, виступає носієм ціннісного дискурсу «вільної України», зокрема в міжнародному контексті. У такому вживанні словосполучення *амбасадор української культури за кордоном* або *висловлювання на кшталт «Він – справжній амбасадор України в Європі»* не мають дипломатичного значення, а відображають репутаційне та символічне представництво держави.

У сучасній чеській мові семантичні зсуви актуалізуються передусім у політичному, гуманітарному та медійному дискурсах і здебільшого пов'язані з осмисленням колективної відповідальності та транснаціональної співучасті.

Семантичні неологізми в українській мові.

До семантичних неологізмів сучасної української мови належать, зокрема, одиниці, що виникли або зазнали переосмислення під впливом пандемії COVID-19, воєнних подій, суспільних трансформацій та кризових ситуацій.

До семантичних неологізмів, зумовлених пандемією COVID-19, належить слово дистанційка, що є скороченням від словосполучень «дистанційне навчання» або «дистанційна робота». Його поява пов'язана з вимушеною необхідністю забезпечення безпеки в умовах поширення коронавірусної інфекції, коли навчання та професійна діяльність здійснювалися віддалено за допомогою інтернету та спеціалізованих програм.

Ще одним прикладом є лексема коронаскептик, якою позначають особу, що не визнає існування коронавірусу або скептично ставиться до обмежувальних заходів, пов'язаних із пандемією. Імовірно, це слово виникло з потреби в узагальненому найменуванні порушників протиепідемічних норм, зокрема тих, хто демонстративно відмовлявся від носіння масок, а також учасників акцій, спрямованих проти вакцинації. Порівняно з лексемою антивакцинатор, слово коронаскептик є семантично ширшим і стилістично нейтральнішим, що зумовлює його використання в засобах масової інформації з метою уникнення оцінної забарвленості в інформаційних повідомленнях.

У військовій сфері зафіксовано низку лексем із переносним або переосмисленим значенням. Так, слова балалайка (летюча) та мопед уживаються для позначення іранського дрона типу Shahed, який використовується окупаційними військами для обстрілів території України. Лексеми приліт

та смска в сучасному мовленні означають влучання ракети або інших боеприпасів у цивільні чи військові об'єкти. Назви град і гради функціонують як узагальнене позначення ворожої реактивної системи залпового вогню. До цієї ж групи належать слова мультик, піксель, термуха, педалі, які в умовах війни набули значення назв елементів одягу та взуття військового або тактичного призначення.

Окрему групу становить семантичне переосмислення слова кіборги, яким позначають українських військових, що брали участь в обороні Донецького аеропорту. Назва кіборги закріпилася за ними завдяки їхній винятковій стійкості та незламності. Первинно цей термін походить із наукової фантастики й є скороченням від словосполучення «кібернетичний організм», що означає біологічний організм, який містить механічні або електронні компоненти, здатні замінювати або доповнювати його органи. У сучасному українському мовленні ця лексема зазнала повного семантичного переосмислення й набула символічного значення.

3. Скорочення та універбація.

Універбація – тенденція до вираження єдиного значення одним словом, а не словосполученням, що досягається шляхом словотвору аббревіації (*народний депутат – нардеп*), заміни одного зі слів словосполучення суфіксом (*щоденні записи – щоденник*),

Таблиця 1

Сучасні семантичні зсуви в чеській мові (2022–2025) (іменники, зафіксовані у чеських медіа)

Слово	Первісне значення	Нове актуалізоване значення	Коментар / Контекст
azyl	юридичний статус захисту/ ochranný pobyt, který poskytuje stát na svém území cizímu státnímu příslušníkovi	будь-яке безпечне місце / підтримка/: místo poskytující bezpečí a klid, útočiště:	„Škola je azylem pro děti z Ukrajiny.“
ubytovna	гуртожиток для працівників	центр тимчасового розміщення біженців	зміна соціальної коннотації
dobrovolník	волонтер	майже професійна соціальна роль	зростає інституціоналізація
vyslanec	дипломат	представник на рівні громадянських кампаній	«vyslanec pro rekonstrukci Ukrajiny»

Таблиця 2

Сучасні семантичні зсуви в українській мові (2022–2025)

Слово	Первісне значення	Нове значення	Коментар
залізо	метал	військова техніка загалом	медійне закріплення
бавовна	рослина/тканина	вибух (евфемізм, меметизація)	іронічна евфемізація, криптономінація
прильот	прибуття	потрапляння снаряда/ракети	спеціалізація + метонімія
птаха / пташка	птаха	дрон	технічна метафоризація
коридор	прохід у приміщенні	гуманітарний/евакуаційний маршрут	спеціалізація
вікно	отвір / інтервал	часова можливість для евакуації/удару	тактична метафора «вікно для евакуації»

злиттям двох слів (*Бог дай – бодай*) (Літературознавча енциклопедія, 2007: 515). Універбацію часто розглядають як різновид суфіксального словотворення, за якого ціле словосполучення трансформується в одне слово шляхом додавання суфікса. Цей процес базується на семантичній еквівалентності між вихідним словосполученням і отриманим похідним словом (Навальна 2009: 560). Основу нового слова складає той компонент словосполучення, який виконує роль атрибута, тоді як суфікс набуває функції іменника та передає предметне значення (Клименко, 2007: 776).

У чеській мові, на думку Л.Яновця, серед репрезентантів мультивербальних сполук в сучасності з'являються терміни, які часто переходять з однієї сфери комунікації в іншу, особливо коли йдеться про термінологію галузі, що активно відстежується носіями мови, є сучасною, користується популярністю і перебуває в центрі уваги суспільства (спорт, сучасні комунікаційні технології, політика тощо), наприклад первинні терміни *adrenalinové sporty*, *akrobatické lyžování*, *extrémní sporty* (Janovec, 2007: 61). Часто поряд із мультивербальним найменуванням з'являється також його універбізований відповідник – як неекспресивний, так і експресивний, що характеризує прояви тенденції до демократизації (*adrenalinové sporty* × *adrenalinu*, *doménové jméno* × *doména*, *dotovaný telefon* × *doták*, *extrémní sporty* × *extrému*, *komunální volby* × *komunálky*, *senátorské volby* × *senátorky*) (Janovec, 2007: 61).

Універбати поширені і в українській лексиці: *унік* (університет), *смайт* (смартфон), *залік* (заліковий іспит). Активно творяться універбовані форми: *студка* (студентська кімната), *держслужбовець* (замість словосполучення).

На думку української дослідниці М. Навальної, у мові сучасної української газетної періодики

простежуються процеси інтенсивної суфіксальної універбації, найчастотнішим є суфікс -к(а). Приклади таких утворень: мажоритарка – мажоритарна система виборів; імперативка – система імперативного мандата; масовка – масові виступи протесту; автономка – автономне опалення; мережевики – готельні мережі; системник – системний адміністратор (Навальна, 2009: 560).

Іноді, за спостереженням М. Навальної, прийняття тексту ускладнює використання універбатів із різною мотивацією, кількість яких на початку ХХІ століття зростає в українській періодиці. Такі утворення здебільшого є зрозумілими для читача лише з контексту. Зокрема, лексема персоналка може вживатися не лише на позначення персонального комп'ютера, а й автомобіля, виготовленого за індивідуальним замовленням, або як відповідник словосполучення «персональні відомості» (Навальна, 2009: 605).

Вищезазначений мовний матеріал засвідчує, що обидві мови динамічно реагують на глобалізаційні процеси. Аналіз демонструє високий ступінь паралельності динамічних процесів у чеській та українській лексиці. Обидві мови характеризуються: масовим засвоєнням англіцизмів; активним творенням неологізмів у сфері технологій та суспільних змін; розвитком інтернет-сленгу; витісненням питомих слів іншомовними (див. зведену таблицю 3).

Отже, аналіз сучасної лексики чеської та української мов у засвідчує високий ступінь динамічності словникового складу обох мов, зумовлений глобалізаційними процесами, інтенсивним розвитком цифрових технологій, впливом масової культури та соціально-політичними трансформаціями початку ХХІ століття. Найактивніші зміни лексичної системи виявляються у масовому запозиченні англіцизмів, продуктивному творенні неологізмів,

Таблиця 3

Динамічні тенденції у лексиці чеської та української мов

Тенденція	Чеська мова (приклади, джерела)	Українська мова (приклади, джерела)
Запозичення з англійської	<i>startup, influencer, scrollovat, fake</i>	<i>стартап, інфлуенсер, скролити, фейк</i>
Адаптація іншомовних слів	<i>hejter (< hater), čatovat (< chat)</i>	<i>хейтер, чітати/чатитися</i>
Неологізми технологій	<i>cloud, streaming, biotechnologie</i>	<i>нейромережа, діджіталізація, наноматеріали</i>
Суспільні неологізми	<i>lockdown, home office, klimatická krize</i>	<i>локдаун, дистанційка, безпілотник, е-підтримка</i>
Інтернет-сленг	<i>cringe, hype, flexit, random, LOL, OMG</i>	<i>крінж, хайп, рендом, зафлексити, лол, рофл, омг</i>
Молодіжна мова	<i>boomer, vibes, dejchnout</i>	<i>топчик, зашквар, крінжовий контент</i>
Скорочення та універсалізація	<i>gympl (gymnázium), komp (počítač), sekáč (second-hand)</i>	<i>унік (університет), смайт (смартфон), залік (заліковий іспит)</i>

розвитку інтернет-сленгу, процесах семантичних зсувів, а також у витісненні частини питомої лексики іншомовними одиницями. Порівняльний аналіз показав, що хоча лексичні зміни в чеській та українській мовах розвиваються в межах спіль-

ного європейського мовного простору, кожна з мов по-різному реагує на зовнішні виклики: українська – через швидку експресивну адаптацію та семантичну інноваційність, чеська – через поступову інституціоналізацію нових значень і форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віняр Г. М. Словник новотворів української мови початку XXI століття. Кривий Ріг, 2005. 200 с.
2. Горбань Г. М. Формування лексичного складу сучасної української мови (на матеріалі публік рилейшнз). *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29. Т. 1. С. 27–33.
3. Клименко Н.Ф. Універбація. *Українська мова* : енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського. Київ, 2007. С. 776.
4. Навальна М.І. Універбати в мові сучасної української періодики. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXI. С. 599–606.
5. Стишов О. А. Розвиток лексики української мови в XXI сторіччі. *Лінгвістичні студії*. Вінниця, 2024. Вип. 47. С. 114–125.
6. Стратулат Н.В. Інноваційна лексика як результат соціальних умов мовного існування (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах). *Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 6. С. 207–213.
7. Універбація. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ, 2007. Т.2. С. 515.
8. Яриновська К. Т. Неолексеми періоду 2022–2024 року у сучасних слов'янських мовах (на матеріалі польської та української). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2024. № 70. С. 119–123. DOI: 10.32782/2409-1154.2024.70.26 (дата звернення: 30.10.2026).
9. Bozděchová I. Vliv angličtiny na češtinu. *Český jazyk na přelomu tisíciletí* / Daneš F. a kol. 1997. S. 271–279.
10. Bozděchová I. Internacionalizační tendence a typ češtiny. 2010. URL: <https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2018/11/Internacionaliza%C4%8Dn%C3%AD-tendence.pdf> (дата звернення: 30.10.2026).
11. Bozděchová I. Anglicismy v českém lexiku. *CzechEncy-Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Веб-сайт. URL: https://www.czechency.org/slovník/ANGLICISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU (дата звернення: 30.10.2026).
12. Dynamika českého lexika a lexikologie : Studie k moderní mluvnici češtiny 4. / Adamková P. a kol. Olomouc, 2013. 200 s.
13. Janovec L. K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. *Naše řeč*. 2007. Ročník 90. Číslo 2. S. 57–66.
14. Martincová O. Neologismy v dnešní češtině. Praha, 2005. 248 s.
15. Martincová O. Internacionalizace a vyrovnávací tendence. *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha, 2003. S. 17–22.
16. Martincová O. Neologické tendence v současné češtině. *Přednášky z 56. běhu LŠSS* / Hrdlička M. ed. 2013. S. 28–37.
17. Trachtová Z. Sluníčkář je nový pravdoláskař. Zda je to jen móda, experti neodhadnou. 2015. Веб-сайт. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/slunickar-je-novy-pravdolaskar.A150716_091217_domaci_zt (дата звернення: 30.10.2026).
18. Svobodová D. Internacionalizace současné české slovní zásoby. Ostrava, 2007. 143 s.

REFERENCES

1. Viniar, H. M. (2005). Slovník novotvoriv ukrajskoi movy pochatku XXI stolittia [Dictionary of Ukrainian Neologisms of the Early 21st Century]. Kryvyi Rih. 200 p. [in Ukrainian].
2. Horban, H. M. (2023). Formuvannia leksychnoho skladu suchasnoi ukrajskoi movy (na materialii pablik ryleishnz) [Formation of the lexical composition of the modern Ukrainian language (based on public relations material)]. *Zakarpatski filohichni studii*. Vyp. 29. T. 1. S. 27–33. [in Ukrainian].
3. Klymenko, N. F. (2007). Univerbatsiia [Univerbation]. *Ukrainska mova : Entsyklopediia* / za red. V.M. Rusanivskoho. Kyiv. S. 776. [in Ukrainian].
4. Navalna, M. I. (2009). Univerbaty v movi suchasnoi ukrajskoi periodyky [Universities in the language of modern Ukrainian periodicals]. *Aktualni problemy slovianskoi filologii. Serii: Lihvistyka i literaturoznavstvo*. Vyp. XXI. S. 599–606. [in Ukrainian].
5. Styshov, O. (2024). Rozvytok leksyky ukrajskoi movy v XXI storichchi [The development of the vocabulary of the Ukrainian language in the 21st century]. *Lihvistychni studii*. S. 114–125. [in Ukrainian].
6. Stratulat, N. V. (2014). Innovatsiina leksyka yak rezultat sotsialnykh umov movnoho isnuvannia (na materialii tлумachnoho slovnika ukrajskoi movy v 20-ty tomakh) [Innovative vocabulary as a result of social conditions of linguistic existence (based on the material of the explanatory dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes)]. *Naukovyi chasopys NPU im.M.P.Drahomanova. Serii 8.Filohichni nauky (movoznavstvo)*. Vypusk 6. S. 207–213. [in Ukrainian].
7. Univerbatsiia [Univerbation]. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t. /avt.-uklad. Yu.I. Kovaliv*. Kyiv. T. 2. S. 515. [in Ukrainian].
8. Yarynovska, K. T. (2024). Neoleksemy periodu 2022–2024 roku u suchasnykh slovianskykh movakh (na materialii polskoi ta ukrajskoi) [Neolexemes of the period 2022–2024 in modern Slavic languages (based on Polish and Ukrainian material)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Filohiia»*. No 70. S. 119–123. DOI: 10.32782/2409-1154.2024.70.26 [in Ukrainian].

9. Bozděchová, I. (1997). Vliv angličtiny na češtinu [The influence of English on Czech]. *Český jazyk na přelomu tisíciletí* / Daneš F. a kol. 1997. S. 271–279. [in Czech].
10. Bozděchová, I. (2010). Internacionalizační tendence a typ češtiny [Internationalization tendencies and type of Czech]. S. 257–269. URL: <https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2018/11/Internacionaliza%C4%8Dn%C3%AD-tendence.pdf> [in Czech].
11. Bozděchová, I. (2017). Anglicismy v českém lexiku [Anglicisms in the Czech lexicon]. *CzechEncy-Nový encyklopedický slovník češtiny*. Veb-sait. URL: https://www.czechency.org/slovník/ANGLICISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU [in Czech].
12. Dynamika českého lexika a lexikologie : Studie k moderní mluvnici češtiny 4 (2013). [Dynamics of Czech Lexicon and Lexicology : Studies on Modern Czech Grammar 4] / Adamková P. a kol. Olomouc. 200 s. [in Czech].
13. Janovec, L. (2007). K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině [On the manifestations of linguistic developmental tendencies in contemporary Czech]. *Naše řeč*. 2007. Ročník 90. Číslo 2. S. 57–66. [in Czech].
14. Martincová, O. (2005). Neologismy v dnešní češtině [Neologisms in Contemporary Czech]. Praha. 248 s. [in Czech].
15. Martincová, O. (2003). Internacionalizace a vyrovnávací tendence [Internationalization and balancing tendencies]. *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Praha. S. 17–22. [in Czech].
16. Martincová, O. (2013). Neologické tendence v současné češtině [Neological tendencies in contemporary Czech]. *Přednášky z 56. běhu LŠSS* / Hrdlička M. ed. S. 28–37. [in Czech].
17. Trachtová, Z. (2015). Sluníčkář je nový pravdoláskař. Zda je to jen móda, experti neodhadnou [The sun-worshipper is the new truth-teller. Experts can't say whether it's just a fad]. Veb-sait. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/slunickar-je-novy-pravdolaskar.A150716_091217_domaci_zt [in Czech].
18. Svobodová, D. (2007). Internacionalizace současné české slovní zásoby [Internationalization of contemporary Czech vocabulary]. Ostrava. 143 s. [in Czech].

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

